

Η έρευνα στη διδασκαλία των οικονομικών, στα σχολεία και τα πανεπιστήμια

Δέσποινα Μακρίδου-Μπούσιου*

Περίληψη

Το άρθρο αυτό αφορά την έρευνα στην περιοχή της Οικονομικής Εκπαίδευσης - Διδακτικής των Οικονομικών. Επιχειρεί να καταγράψει αυτό που συντελέστηκε στις ΗΠΑ και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και να δείξει ότι έχει γίνει σημαντική ερευνητική δουλειά στα πεδία αναφοράς. Το άρθρο δεν προτίθεται να αναφερθεί διεξοδικά στη διεθνή βιβλιογραφία, αλλά επιλεκτικά, με στόχο να προσφέρει έναν οδηγό για τη σχετική έρευνα, καθώς η ελληνική βιβλιογραφία πάνω στο θέμα είναι περιορισμένη.

Εισαγωγή

Για ποιο λόγο πιστεύουμε ότι το αντικείμενο της οικονομικής εκπαίδευσης¹ είναι τόσο ειδικό, ώστε η άφθονη γενική βιβλιογραφία πάνω στη διδασκαλία και μάθηση να μην είναι εφαρμόσιμη στα Οικονομικά; Τι μπορούν οι οικονομολόγοι να προσφέρουν περισσότερο; Τη δεκαετία του '70 οι Siegfried και Fels (1979: 924) προσπαθώντας να δώσουν μία απάντηση στην παραπάνω ερώτηση, λένε ".... ο οικονομολόγος μεταφέρει στην έρευνα της οικονομικής εκπαίδευσης ορισμένες εξειδικεύσεις και τρόπους σκέψης που είναι απαραίτητες για να εξετασθεί το θέμα από όλες τις πλευρές [...] εντυπωσιασθήκαμε από τη χρησιμότητα των εργα-

---

* Επίκουρος καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

λείων της οικονομικής θεωρίας και της οικονομετρίας για την ανάλυση προβλημάτων διδασκαλίας και μάθησης...".

Από την εποχή της μελέτης των Siegfried και Fels έχουν γίνει πολλές έρευνες στην περιοχή της οικονομικής εκπαίδευσης [ειδικά σε χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία (M.B)], αλλά τα βασικά θέματα έρευνας παραμένουν σχεδόν τα ίδια (Becker, 1983a). Το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας αξιολογεί εναλλακτικές στρατηγικές για την αποδοτική διδασκαλία των Οικονομικών και εξετάζει την επίδραση διαφόρων παραγόντων πάνω στη μάθηση. Εξετάζονται επίσης τα πολλαπλά αποτελέσματα από τη μάθηση των Οικονομικών τα οποία είναι ανάγκη να προσδιορισθούν, να μετρηθούν και να μελετηθούν, ούτως ώστε, να ενσωματωθούν σε αποφάσεις σχετικές με μαθήματα και αναλυτικά προγράμματα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάλυση των Οικονομικών με στόχο τη βελτίωση της δομής των προγραμμάτων και στον έλεγχο παλαιότερων αξιολογών ερευνών ώστε να καθοριστεί σε ποιο βαθμό τα συμπεράσματά τους εξακολουθούν να υφίστανται και πώς αυτά τα συμπεράσματα συνδέονται με τις νέες εξελίξεις.

Σήμερα η ποιότητα της έρευνας σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής εκπαίδευσης βελτιώνεται σταθερά και οι ερευνητές ανακαλύπτουν νέους και πρωτότυπους τρόπους επίλυσης προβλημάτων (Becker, Highsmith, Kennedy και Walstad, 1991:28).

Η εργασία, που αναφέρεται κυρίως στη σχετική έρευνα στις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, διαρθρώνεται σε πέντε μέρη. Στο πρώτο μέρος κάνουμε μία σύντομη ιστορική αναδρομή, στο δεύτερο συζητάμε για την έρευνα στην περιοχή της οικονομικής εκπαίδευσης, στο τρίτο και τέταρτο εξειδικεύουμε αναφερόμενοι στην τριτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια οικονομική εκπαίδευση και, τέλος, στο πέμπτο μέρος ολοκληρώνουμε, σημειώνοντας κάποια από τα σημαντικά βιβλία και περιοδικά της ερευνητικής αυτής περιοχής.

1. Ιστορική αναδρομή

Στα τέλη του 18ου αιώνα, στις ΗΠΑ,² ο πρόεδρος του William και Mary College, B. J. Madison,³ συμπεριέλαβε για πρώτη φορά την Πολιτική Οικονομία στο πρόγραμμα μαθημάτων του –των κοινωνικών επιστημών–, χρησιμοποιώντας τον *Πλούτο των Εθνών* του Adam Smith ως εγχειρίδιο: η οικονομική επιστήμη για πρώτη

φορά γινόταν συστατικό στοιχείο της γενικής εκπαίδευσης (Hinshaw και Siegfried, 1991:373). Το 1885 συγκροτείται η Αμερικανική Ένωση Οικονομολόγων (American Economic Association, AEA) και τα ιδρυτικά της μέλη εκφράζουν ενδιαφέρον για την οικονομική εκπαίδευση. Το 1890, ο Simon Patten,⁴ όπως αναφέρεται από τους Hinshaw και Siegfried (ο.π.), υποστηρίζει: η οικονομική εκπαίδευση πρέπει να αντικαταστήσει τα Μαθηματικά και τη Φυσική στην εκπαίδευση της Λογικής και η ηθική και η πολιτική σκέψη πρέπει να διαχωριστούν από την οικονομική εκπαίδευση. Γενικά, καθώς τα Οικονομικά αρχίζουν να εμφανίζονται ως ξεχωριστός επιστημονικός κλάδος από την Πολιτική Επιστήμη, τη Φιλοσοφία και την Ιστορία και παράλληλα να διδάσκονται ως μάθημα σε πολλά πανεπιστήμια, όλο και περισσότεροι οικονομολόγοι αρχίζουν να αφιερώνουν την προσοχή τους σε προβλήματα της οικονομικής εκπαίδευσης και στο ρόλο των Οικονομικών στα προγράμματα σπουδών. Στις αρχές του 20ού αιώνα τα Οικονομικά έχουν καθιερωθεί, ως ξεχωριστό και κατάλληλο αντικείμενο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ο.π.:374).

Η συζήτηση για τη δευτεροβάθμια οικονομική εκπαίδευση αρχίζει πολύ αργότερα, έχοντας όμως ως αφετηρία τη μελέτη "Economics as a School Study" που εκπονήθηκε το 1899 από τον Frederick Clow. Στη μελέτη αυτή ο Clow συζήτησε τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της διδασκαλίας της οικονομικής επιστήμης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και αναρωτήθηκε, εάν τα Οικονομικά θα μπορούσαν να διδαχθούν ικανοποιητικά σε αυτό το επίπεδο της εκπαίδευσης. Το συμπέρασμα της μελέτης του Clow ήταν: τα Οικονομικά θα μπορούσαν να διδαχθούν αποτελεσματικά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, εάν οι καθηγητές ήταν ικανοί και καλά προετοιμασμένοι εκπαιδευτές (ο.π.).

Στις επόμενες τέσσερις δεκαετίες, το ενδιαφέρον για την οικονομική εκπαίδευση ελαττώθηκε κάπως, αλλά ποτέ δεν εξαφανίστηκε. Στα τέλη της δεκαετίας του '50 μια ειδική επιτροπή της AEA, με επικεφαλής τον καθηγητή Taylor του πανεπιστημίου Columbia, συνέταξε μια εκτεταμένη αναφορά για τη διδασκαλία των Οικονομικών με τον τίτλο "The teaching of undergraduate economics", η οποία δημοσιεύτηκε στο American Economic Review (AER) (Taylor κ.α.:1950). Με την αναφορά ασχολήθηκαν περίπου δέκα επιτροπές που μελέτησαν τις διάφορες όψεις του προβλήματος, όπως: περιεχόμενο των εισαγωγικών μαθημάτων, περιοχές μελέτης, εκπαίδευση των δασκάλων των Οικονομικών, θέματα επιχειρησιακής εκπαίδευσης, η διδασκαλία των Οικονομικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, κλπ.⁵

Ουσιαστικά όμως η έρευνα πάνω στα θέματα της Οικονομικής Εκπαίδευσης-Διδακτικής των Οικονομικών άρχισε στα τέλη της δεκαετίας του '60 (κυρίως στις ΗΠΑ και στη Μ.Β) και αναπτύχθηκε ραγδαία στη δεκαετία του '70. Στη Μ.Β, στο Πανεπιστήμιο Heriot-Watt, ο καθηγητής Lumsden ίδρυσε ένα ερευνητικό κέντρο με αντικείμενο την έρευνα πάνω σε θέματα της οικονομικής εκπαίδευσης. Επίσης ξεκίνησε ένα πρόγραμμα που είχε πολλά κοινά σημεία με ένα παρόμοιο στις ΗΠΑ το "National Task Force on Economic Education". Ο στόχος του National Task Force on Economic Education ήταν να περιγράψει το ελάχιστο επίπεδο της οικονομικής κατανόησης ειδικά για τον "καλό πολίτη", και να περιγράψει τι Οικονομικά πρέπει να διδάσκονται (Bach, 1961). Το πρόγραμμα αυτό, εκτός των άλλων, συνέβαλε στη δημιουργία της τηλεοπτικής παραγωγής "The American Economy" που μεταδόθηκε το 1962-63 από 241 τηλεοπτικούς σταθμούς και την παρακολούθησαν πάνω από 1 εκατομμύριο τηλεθεατές (Bach και Saunders, 1965).

Στη δεκαετία του '70 η επιτροπή για την οικονομική εκπαίδευση της ΑΕΑ έστρεψε την προσοχή της σε προγράμματα εκπαίδευσης των καθηγητών και βοήθησε το Ενωμένο Συμβούλιο της Οικονομικής Εκπαίδευσης (Joint Council on Economic Education, JCEE) να παραγάγει το απαραίτητο υλικό για τη λειτουργία σε εθνικό επίπεδο ειδικών εργαστηρίων σε πανεπιστήμια (Saunders, Welsh, και Hansen, 1978, 1980). Το υλικό αυτό αναθεωρήθηκε το 1990 (Saunders και Walstad, 1990).

Κατά τη δεκαετία του 1960 έγιναν δύο συνέδρια με θέμα τις νέες εξελίξεις στη διδασκαλία των Οικονομικών –το 1966 και 1968– στο Stanford. Από τα αποτελέσματα των συνεδρίων εκδόθηκαν δύο βιβλία τα οποία επιμελήθηκε ο καθηγητής Κ. Lumsden (1967, 1970). Παράλληλα οι ευκαιρίες για έρευνα αυξήθηκαν καθώς ένας αυξανόμενος αριθμός οικονομολόγων ενδιαφέρθηκε για θέματα που είχαν σχέση με την εκπαίδευση των Οικονομικών. Το 1969 το Κέντρο Οικονομικής Εκπαίδευσης του πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης δημοσίευσε για πρώτη φορά βιβλιογραφία αναφορικά με την έρευνα στην περιοχή της οικονομικής εκπαίδευσης. Στον κατάλογο περιέχονταν 660 μελέτες (Dawson, 1976:111). Έξι χρόνια αργότερα, το 1975, υπήρχαν καταγεγραμμένες στις ΗΠΑ 791 έρευνες. Επίσης «είχαν γραφεί εκατοντάδες διδακτορικές διατριβές για θέματα οικονομικής εκπαίδευσης – την ίδια εποχή καταγράφονται μόνο τρεις για τη Μ.Β.» (Whitehead και Μπούσιου, 1995:21).

Στις αρχές τις δεκαετίας του '70, συγκεκριμένα το 1973, έγινε στο Μάντσεστερ ένα διεθνές συνέδριο πάνω σε θέματα οικονομικής εκπαίδευσης. Στο συνέδριο αυτό, για πρώτη φορά διατυπώθηκαν και καταγράφηκαν σε έναν κατάλογο τα κύρια ερευνητικά θέματα. Ο κατάλογος αυτός δημοσιεύτηκε το 1974 στο βιβλίο του Whitehead *Curriculum Development in Economics* (ο.π.). Το καλοκαίρι του 1985 στη Βρετανία οργανώθηκε, από την Ένωση Οικονομολόγων (Economics Association) και το Ινστιτούτο της Εκπαίδευσης (Institute of Education) του πανεπιστημίου του Λονδίνου (Powell, 1985), το δεύτερο στη σειρά διεθνές συνέδριο που κατέληξε το 1986 στην έκδοση του βιβλίου των Hodgkinson και Whitehead, *Economics Education Research and Development Issues*. Το επόμενο διεθνές συνέδριο έγινε δέκα χρόνια μετά, το 1995, στο Λίβερπουλ. Το συνέδριο αυτό επικεντρώθηκε κυρίως στην ανάπτυξη των αναλυτικών προγραμμάτων.

Τέλος, στις ΗΠΑ έχουν θεσμοθετηθεί Κέντρα Οικονομικής Εκπαίδευσης, τα οποία ενώ λειτουργούν στα πλαίσια των οικονομικών τμημάτων των πανεπιστημίων, είναι συγχρόνως οργανωμένα στο Εθνικό Συμβούλιο Οικονομικής Εκπαίδευσης (National Council of Economic Education, NCEE). Συνήθως οι πρόεδροι αυτών των κέντρων είναι οικονομολόγοι που ασχολούνται με παιδαγωγικά θέματα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι πρώτες έρευνες να επικεντρωθούν στο πανεπιστημιακό επίπεδο, και ειδικά στο μάθημα του πρώτου έτους "Αρχές Οικονομικής". Προς το τέλος της δεκαετίας του 1970, άρχισε να δίδεται περισσότερη προσοχή στη δευτεροβάθμια και, σε κάποιο βαθμό, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρά την κριτική στάση οικονομολόγων του κύρους του George Stigler που αμφισβήτησε ότι τα Οικονομικά ανήκουν στην εκπαίδευση όλων. Ο Stigler (1970:80) είπε: "τα Οικονομικά δεν είναι ακόμα έτοιμα να γίνουν μέρος του βασικού κύκλου σπουδών όλων των ανθρώπων...". Οι απόψεις του Stigler, παρότι προβληματίσαν πολλούς και συζητήθηκαν από την ακαδημαϊκή κοινότητα, δεν μπόρεσαν να σταματήσουν την εξάπλωση των Οικονομικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Walstad, W., 1990:248). Η διδασκαλία των Οικονομικών εξαπλώθηκε δυναμικά στα σχολεία τις δεκαετίες του '70 και του '80.

2. Έρευνα στην περιοχή της οικονομικής εκπαίδευσης

Στα πρώτα στάδια της έρευνας, τα αναμενόμενα επιστημονικά αποτελέσματα σχετίζονταν με το ότι από τη στιγμή που θα συμπεριλαμβάνονταν όλες οι ανεξάρτητες μεταβλητές (για παράδειγμα, τα προσόντα των καθηγητών, η ικανότητα των μαθητών, οι μέθοδοι διδασκαλίας,⁶ κλπ), σε μια εξίσωση πολλαπλής παλινδρόμησης, οι εκπαιδευτές θα μπορούσαν να αξιολογήσουν τη σχετική σημασία τους στην αποδοτική διδασκαλία των Οικονομικών.

Γενικά, μεγάλο μέρος της έρευνας στην περιοχή της οικονομικής εκπαίδευσης αναφέρεται σε μελέτες που προσπαθούν να καθορίσουν, τις εισροές (input) και τις εκροές (output) της οικονομικής εκπαιδευτικής διαδικασίας (Siegfried και Fels, 1979: 925). Το θεωρητικό μοντέλο που υπονοείται, είναι μία συνάρτηση παραγωγής, που μετακινείται χάρη στην εφαρμογή μίας ιδιαίτερης τεχνικής. Το ότι δεν υπάρχει μία καθιερωμένη θεωρία μάθησης για τα Οικονομικά, έχει κάνει δύσκολη την εξειδίκευση της συνάρτησης παραγωγής (Hanushek, 1979:363-9, και Becker, 1983b:4). Οι Davisson και Bonello (1976), περιέγραψαν μία χρήσιμη ταξινόμηση για την οργάνωση της έρευνας πάνω στη συνάρτηση παραγωγής για τη μάθηση των Οικονομικών. Προσδιορίζουν τρεις κατηγορίες εισροών: α) το ανθρώπινο κεφάλαιο (SAT scores, μέσος όρος βαθμολογίας, αποτελέσματα ενός pretest), β) τους ρυθμούς απασχόλησης (μελέτη και χρόνος που ξοδεύτηκε από τους σπουδαστές για το μάθημα στην τάξη) και γ) την τεχνολογία (η αποδοτικότητα με την οποία η προσπάθεια μετασχηματίζεται σε γνωστικό αποτέλεσμα).

Η συνάρτηση παραγωγής περιλαμβάνει επίσης πολλαπλές εκροές. Η Yates (1978), επισημαίνει ότι εκείνο που πρέπει πάντα να παίρνουμε υπόψη μας, όταν εξετάζουμε το προϊόν (output), είναι οι Σκοποί του Συστήματος Εκπαίδευσης το οποίο ερευνούμε. Δηλαδή, τι θέλουμε να είναι το προϊόν; Θέλουμε ανάπτυξη και εξέλιξη ικανοτήτων; Θέλουμε κριτική σκέψη και δημιουργικότητα; Θέλουμε ικανότητες για εφαρμογές; Με λίγα λόγια, τι είδους γνώσεις και επαγγελματικές ικανότητες θέλουμε να αποκτήσει ο μαθητής.

Επιπλέον, το προϊόν (εκροή) μιας οικονομικής εκπαιδευτικής διαδικασίας μπορεί να παρουσιασθεί ως οικονομική γνώση, αλλά

και ως αλλαγή "στάσης" απέναντι στα Οικονομικά. Οι Chizmar & Zak (1983:18) μελετώντας τις τεχνικές εκτίμησης της μάθησης των Οικονομικών μας λένε ότι "... μερικές πρόσφατες μελέτες αναγνωρίζουν τις πολυδιάστατες όψεις της μάθησης, εξειδικεύοντας τις εκροές (αποδόσεις) τόσο στη γνωστική όσο και στη συναισθηματική περιοχή?...". Στην πράξη μετρούμε το προϊόν με τρεις κυρίως τρόπους: α) εξετάσεις (συνήθως αντικειμενικά τεστ), β) ερωτηματολόγια αξιολόγησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας και γ) ειδικά τεστ (τεστ αγοράς), τα οποία δίνονται σε ένα δείγμα πτυχιούχων. Ο κύριος λόγος λοιπόν των τεστ επίδοσης, στα Οικονομικά, είναι να αξιολογήσουν την επίδοση των μαθητών και φοιτητών στην "κατανόηση"⁸ και στη "μάθηση"⁹ των Οικονομικών ή σε ένα ειδικό μάθημα ή σε έναν ειδικό τομέα των Οικονομικών. Μπορούν επίσης να παρέχουν αποδείξεις για την καταλληλότητα μίας μεθόδου διδασκαλίας και των θεμάτων διδασκαλίας.

Εντούτοις, "...μελέτες όπως αυτή του Lumsden (1980) και όπως αυτές που εμπεριέχονται στο επιστημονικό περιοδικό *Journal of Economic Education* (JEE), αποδεικνύουν ότι τέτοιες μέθοδοι προάγουν την "επιστημονική" προσέγγιση στην οικονομική εκπαίδευση αλλά μόνο μέχρι κάποιο βαθμό...." (Whitehead και Μπούσιου, ο.π.:23). Πράγματι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η μαζική παραγωγή εμπειρικών διερευνήσεων της αποτελεσματικότητας των εναλλακτικών στρατηγικών διδασκαλίας και μάθησης, είχαν αμελητέα επιρροή στους καθηγητές και τις μεθόδους που χρησιμοποιούν (Blinder, 1991:251). Πολύ πιο εντυπωσιακή είναι ".η εξέλιξη των συστημάτων εξετάσεων που απαιτούν μια προσέγγιση πιο επαγωγική και βασιζόμενη στα προσόντα των μαθητών – αν και είναι αμφισβητήσιμο το κατά πόσο αυτές οι μεταβολές επιταχύνθηκαν από τα εμπειρικά αποτελέσματα των αμερικανικών ερευνών ή από τις φιλοσοφικού τύπου διαφωνίες στην αγγλική βιβλιογραφία." (Whitehead και Μπούσιου, ο.π.).

Παρόμοιοι προβληματισμοί εκφράστηκαν και από τον Ryba τη δεκαετία του 1970. Ο Ryba (Ryba, 1974:247)¹⁰ πρότεινε να μελετηθούν και να ερευνηθούν σε βάθος θέματα όπως συγκεκριμένες τάξεις διδασκαλίας και έρευνες δράσης. Επίσης κατέγραψε έναν κατάλογο με τις κύριες ερευνητικές ανάγκες (όπως αυτές σχετίζονται με την ανάπτυξη του περιεχομένου των Οικονομικών μαθημάτων). Γενικά, οι κύριες περιοχές έρευνας κατά τον Ryba, ήταν: σκοποί και στόχοι, μέθοδοι και μέσα διδασκαλίας, η δομή των Οικονομικών σε σχέση με τα προγράμματα, εξετάσεις και αξιολόγηση, "στάσεις" μαθητών και φοιτητών, αντιλήψεις και ικανότητες

και ο ρόλος των Οικονομικών στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και την εκπαίδευση των καθηγητών. Παρότι όμως τα τελευταία χρόνια επιστημονικά περιοδικά όπως το *Economic Awareness* στη Μ.Β. δημοσίευσαν εργασίες τέτοιου είδους, πολλές από τις περιοχές έρευνας που περιλαμβάνει η πρόταση του Ryba εξακολουθούν να είναι ανεξερευνήτες – αν και τέτοιες έρευνες πραγματοποιούνται ευκολότερα απ' ό,τι οι μεγάλης κλίμακας εμπειρικές εργασίες (Whitehead και Μπούσιου, ο.π.).

Τέλος, μεγάλο τμήμα των ερευνών στη Μ.Β. είναι φιλοσοφικού χαρακτήρα ή έχουν ως στόχο την ανάπτυξη των αναλυτικών προγραμμάτων. Αντίθετα το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας στις ΗΠΑ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εμπειρική.¹¹ Μία εξήγηση γι' αυτή τη διαφορά μπορεί να είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος της αμερικανικής έρευνας γίνεται από οικονομολόγους, με καλό οικονομικό υπόβαθρο, ενώ στη Μ.Β. γίνεται κυρίως από εκπαιδευτικούς, που έχουν εμπειρία ως δάσκαλοι, και αυτά που τους απασχολούν δεν εκφράζονται εύκολα με μαθηματική και στατιστική ανάλυση. Ένας άλλος πιθανός λόγος για την κυριαρχία των εμπειρικών ερευνών στις ΗΠΑ, είναι ότι μπορούν ευκολότερα να χρηματοδοτηθούν (Whitehead και Μπούσιου, ο.π.).

3. Πανεπιστημιακή οικονομική εκπαίδευση

Η έρευνα στην οικονομική εκπαίδευση σε πανεπιστημιακό επίπεδο αναπτύχθηκε ραγδαία την περίοδο 1969-1979. Ένα κλειδί για την ανάπτυξη της έρευνας ήταν η έκδοση το 1968 του "Test of Understanding of College Economics (TUCE)". Το πρωτότυπο TUCE κατασκευάστηκε από μια διακεκριμένη επιτροπή οικονομολόγων η οποία συμπεριλάμβανε μεταξύ άλλων και τους Stigler, Samuelson και Bach και εκδόθηκε από το Joint Council on Economic Education. Το TUCE αναθεωρήθηκε: το 1980 και το 1990 [από μία επιτροπή υπό την προεδρία του καθηγητή Saunders του πανεπιστημίου της Indiana (Saunders, 1980, 1991)]. Στη Μεγάλη Βρετανία χρησιμοποιήθηκε το "Test of Economic Comprehension (TEC)", Lumsden & Attiyeh (1971). Το TEC είναι περίπου όμοιο στο περιεχόμενο και στη δομή με το TUCE.

Το 1990 υπήρχαν ήδη πάνω από 100 μελέτες οι οποίες είχαν χρησιμοποιήσει το TUCE ως όργανο μέτρησης. Το γεγονός αυτό δείχνει πόσο σημαντική ήταν η δημιουργία αυτού του τεστ για

την επέκταση της έρευνας στη διδασκαλία των Οικονομικών, γιατί χωρίς ένα αξιόπιστο και έγκυρο όργανο μέτρησης – τεστ – είναι δύσκολο να διεξαχθούν ποιοτικές εμπειρικές έρευνες (Siegfried και Walstad, 1990).

Η δεύτερη ώθηση για την έρευνα στην οικονομική εκπαίδευση δόθηκε το 1969 με την έκδοση του περιοδικού *Journal of Economic Education* (JEE). Το JEE και η δημοσίευση των διεργασιών της ετήσιας συνάντησης για την οικονομική εκπαίδευση, της AEA, στο τεύχος του Μαΐου *Papers and Proceedings* του AER, έδωσαν τη δυνατότητα δημοσίευσης της σχετικής έρευνας. Το JEE σήμερα έχει κερδίσει μια σημαντική θέση ανάμεσα στα αξιόλογα οικονομικά περιοδικά (ο.π.:271). Το 1979 οι Siegfried και Fels έγραψαν μια σημαντική μελέτη (επισκόπησαν 179 άρθρα για τη διδασκαλία των οικονομικών σε κολέγια), η οποία δημοσιεύτηκε στο *Journal of Economics Literature*. Ο πιο σημαντικός στόχος της μελέτης ήταν να παρουσιασθούν τα σημαντικότερα συμπεράσματα της έρευνας για τη διδασκαλία των Οικονομικών και να εκτιμηθεί η μεθοδολογική βάση της σχετικής έρευνας. Το 1983 ο Becker με τρία άρθρα (1983α, 1983β, 1983γ) επέκτεινε την έρευνα δίνοντας έμφαση στην κατασκευή του θεωρητικού μοντέλου και στη στατιστική μεθοδολογία και το 1987 οι Becker και Walstad (1987) ερμήνευσαν οικονομετρικές τεχνικές κατάλληλες για έρευνα στον τομέα της οικονομικής εκπαίδευσης.

Το 1990 εκδίδεται ένα από τα πιο σημαντικά βιβλία για τη διδασκαλία των Οικονομικών μαθημάτων το *The Principles of Economics Course* (Saunders και Walstad, 1990). Τα τρία μέρη του αναφέρονται: στους σκοπούς και τους εκπαιδευτικούς στόχους του εισαγωγικού μαθήματος (τα Οικονομικά του πρώτου εξαμήνου στα πανεπιστήμια), στις μεθόδους διδασκαλίας και την αξιολόγηση της διδασκαλίας.

Τα σημαντικότερα συμπεράσματα της έρευνας για την τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι:

1) Διαφορετικοί τύποι εξέτασης μετρούν διαφορετικές πλευρές του αποτελέσματος: οι Lumsden και Scott (1983) ανακάλυψαν διαφορές στις επιδόσεις όταν η εξέταση γινόταν με τεστ πολλαπλής επιλογής και με ερωτήσεις ανάπτυξης. Γενικά οι παρατηρήσεις των Lumsden και Scott ενισχύουν τη θέση του Hansen (1986): ότι για τη μέτρηση υψηλότερων γνωστικών επιτευγμάτων πρέπει να χρησιμοποιούνται ερωτήσεις ανάπτυξης.

2) Η σαφήνεια της παρουσίασης, ο ενθουσιασμός και ο σεβασμός για την άποψη των φοιτητών, είχε τη μεγαλύτερη θετική ε-

πίδραση στις αξιολογήσεις των μαθημάτων από τους φοιτητές. Αντίθετα, οι καθηγητές υποβαθμίζουν σημαντικά τους δύο αυτούς παράγοντες και υπερεκτιμούν τη σημασία του να γνωρίζουν το θέμα καλά και να είναι προετοιμασμένοι για το μάθημα. (Siegfried και Walstad, ο.π.:275).

3) Η "στάση" των σπουδαστών απέναντι στα Οικονομικά επηρεάζει τη μάθηση των Οικονομικών. Γενικά οι "στάσεις" απέναντι στα Οικονομικά είναι περισσότερο προϊόν του τι μαθαίνουν οι φοιτητές και λιγότερο κριτήριο του τι μαθαίνουν (ο.π. :276).

4) Η προσπάθεια των φοιτητών μετράει, οι φοιτητές που αναφέρουν ότι κατέβαλαν μεγαλύτερη προσπάθεια σε ένα μάθημα παίρνουν υψηλότερους βαθμούς, δηλαδή η ένταση αλλά και ο συνολικός χρόνος μελέτης επηρεάζει τη μάθηση των Οικονομικών (ο.π.).

5) Διαφορετικοί φοιτητές μαθαίνουν Οικονομικά με διαφορετικούς τρόπους (Siegfried και Fels, ο.π.). Πολύ λίγα είναι γνωστά σχετικά με το πώς συγκεκριμένες μέθοδοι διδασκαλίας επιδρούν σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των μαθητών (Becker, 1983). Νεότερες έρευνες υποστηρίζουν ότι ο τύπος μάθησης (στυλ μάθησης) των φοιτητών, εξαρτημένος, ανεξάρτητος ή συνεργατικός, επηρεάζει την ποσότητα της οικονομικής μάθησης (Wetzel, Potter, και O'Toole, 1982). Παραπέρα ανακαλύφθηκε ότι, εάν το "στυλ" διδασκαλίας των δασκάλων ταιριάζει με το "στυλ" μάθησης των φοιτητών, το αποτέλεσμα στη μάθηση είναι θετικό - 50% υψηλότερη απόδοση (Siegfried και Walstad, ο. π.:277).

6) Το φύλο έχει σημασία, γιατί τα δύο τρίτα των μελετών που εξετάζουν την "κατανόηση" των Οικονομικών έχουν βρει μια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών. Συγκεκριμένα, οι άνδρες έχουν υψηλότερο επίπεδο κατανόησης από τις γυναίκες στα Οικονομικά – βαθμολογούνται καλύτερα από ό,τι οι γυναίκες σε τεστ όπως το TUCE (Siegfried, 1979). Η διαφορά είναι μικρή αλλά στατιστικά σημαντική. Ενώ μόνο το ένα τρίτο των μελετών που συσχετίζουν το φύλο με τη "μάθηση" βρήκαν στατιστικά σημαντική διαφορά υπέρ των ανδρών. Δηλαδή όταν χρησιμοποιούμε ένα μοντέλο ροής και προσπαθούμε να εξηγήσουμε την απόδοση στο τέλος του μαθήματος, δεν υπάρχει συνήθως διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών. Με άλλα λόγια, οι άνδρες και οι γυναίκες μαθαίνουν Οικονομικά στον ίδιο βαθμό (Watts, 1987 και Ferber, 1990). Υπάρχουν πολλές εξηγήσεις σε σχέση με το από που πηγάζει το αρχικό μειονέκτημα: μία από αυτές είναι τα όργανα μέτρησης που χρησιμοποιούνται για την εκτί-

μηση. Οι περισσότερες μελέτες ως όργανο μέτρησης χρησιμοποιούν τα τεστ πολλαπλής επιλογής. Τα ευρήματα ήταν ότι τα αγόρια υπερέχουν στις εξετάσεις με τεστ πολλαπλής επιλογής, ενώ τα κορίτσια σε ερωτήσεις ανάπτυξης ή ότι τα κορίτσια έχουν υψηλότερες ικανότητες λόγου και τα αγόρια υψηλότερες ικανότητες στο χώρο και στους αριθμούς (Lumsden και Scott, 1983).

7) Η διδασκαλία των Οικονομικών στο γυμνάσιο δεν ήταν αρνητικός παράγοντας για την απόδοση στα Οικονομικά του πανεπιστημίου, αλλά ούτε έδωσε σημαντικό πλεονέκτημα (Saunders, 1970). Νεώτεροι ερευνητές, όπως οι Buckles και Morton (1988) και οι Myatt και Waddell (1990), τονίζουν ότι οι σπουδαστές που κατέχουν μέσου επιπέδου οικονομικές γνώσεις, ίσως έχουν πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα τα οποία μεταφέρουν στα μαθήματα των Οικονομικών στα πανεπιστήμια. Γενικά όμως, απαιτείται περαιτέρω έρευνα με μεγαλύτερα δείγματα και από διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα.

8) Η διδασκαλία, υποβοηθούμενη από παιχνίδια (games) και υπολογιστές είναι σχεδόν το ίδιο αποδοτική αλλά πιθανώς κοστίζει περισσότερο από ό,τι η συμβατική παιδαγωγική (Lewis, Dalgaard και Boyer, 1985). Τα συστήματα μελέτης βασισμένα σε υπολογιστές φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικά από ό,τι τα παιχνίδια και οι προσομοιώσεις, ειδικά για φοιτητές χαμηλής επίδοσης. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι αποδοτικά γιατί φέρνουν τους φοιτητές σε ένα δεδομένο επίπεδο επάρκειας προσόντων σε λιγότερο χρόνο αλλά γενικά δεν αρέσουν στους φοιτητές. Στους φοιτητές αρέσει η διδασκαλία σε προσωπικούς ρυθμούς που αυξάνει την απόδοση σε κάποιες περιπτώσεις (Siegfried και Walstad, ο.π.:280). Γενικά τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν ότι τα πλεονεκτήματα της χρήσης των Η/Υ στη διδασκαλία των οικονομικών μαθημάτων είναι αμφιλεγόμενα (Μπούσιου και Τσόπογλου, 2001).

9) Το μέγεθος της τάξης ασκεί ελάχιστη επίδραση στην επίδοση, (Siegfried και Walstad, ο.π.:281). Εν τούτοις, κάποιοι ερευνητές ανακάλυψαν ότι οι μεγάλες τάξεις μπορεί να επιδράσουν αρνητικά σε ορισμένους οικονομικούς τομείς και ίσως επηρεάζουν τα Οικονομικά οφέλη από την εκπαίδευση (Becker, Highsmith, Kennedy και Walstad: ο.π.:28). Κατά τον Blinder (1991) το θέμα είναι πολύ σημαντικό και χρειάζεται περαιτέρω έρευνα.

10) Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι φοιτητές που παρακολούθησαν ένα μάθημα Μικροοικονομίας πρώτα και ένα Μακροοικονομίας αργότερα, απέδωσαν σημαντικά καλύτερα από τους φοιτη-

τές που παρακολούθησαν πρώτα Μακροοικονομία και μετά Μικροοικονομία. Τα Οικονομικά φαίνεται να αρέσουν πιο πολύ στους φοιτητές που είχαν την ακολουθία Μίκρο-Μάκρο (Siegfried και Walstad: ο.π.:282). Ο Blinder (ο.π.:253) συμπεραίνει ότι η απάντηση δεν είναι ξεκάθαρη και ότι χρειαζόμαστε περισσότερες απαντήσεις πριν πάρουμε αποφάσεις.

11) Η μαθηματική παιδεία βοηθάει στην κατανόηση των Οικονομικών και αντίστροφα η μελέτη των Οικονομικών βελτιώνει σε ικανοποιητικό βαθμό τις μαθηματικές ικανότητες. (Becker, Highsmith, Kennedy, και Walstad, ο.π.:27)

Τέλος, το μέγεθος της έρευνας στην τριτοβάθμια οικονομική εκπαίδευση στην περίοδο 1980-1990 έπεσε κατά 17% σε σχέση με τη δεκαετία 1969-1979 (ο.π.:26). Τα τελευταία χρόνια, μεγαλύτερη βαρύτητα δόθηκε σε θέματα που αφορούσαν τη δευτεροβάθμια οικονομική εκπαίδευση.

4. Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Έγιναν πολλές προσπάθειες επισκόπησης της έγκυρης έρευνας για την οικονομική εκπαίδευση στα σχολεία. Στο άρθρο αυτό θα αναφερθούμε σε τρεις από αυτές (κατά την άποψή μας τις σπουδαιότερες).

Το 1977, στις ΗΠΑ, η μελέτη του Dawson για τη Δευτεροβάθμια Οικονομική Εκπαίδευση έδωσε συνοπτικά τα εξής συμπεράσματα (Dawson, 1977: 85-103):

1) (α) Η συστηματική διδασκαλία Οικονομικών μαθημάτων στα Γυμνάσια - Λύκεια είναι αποτελεσματική ως προς την αύξηση της κατανόησης των Οικονομικών, (β) οι φοιτητές που έχουν διδαχθεί Οικονομικά στο γυμνάσιο και λύκειο μπορεί να έχουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι αυτών που δεν έχουν διδαχθεί, (γ) τα Οικονομικά στο γυμνάσιο-λύκειο έχουν ένα μόνιμο αποτέλεσμα τουλάχιστον για πολλούς μαθητές και για συγκεκριμένους τύπους οικονομικής γνώσης και (δ) οι μαθητές μαθαίνουν πιο πολλά Οικονομικά, όταν αυτά σχετίζονται με τα ενδιαφέροντά τους.

2) (α) Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένας μεγάλος αριθμός μεθόδων για τη διδασκαλία των Οικονομικών, (β) με τη χρήση του κατάλληλου διδακτικού υλικού οι μαθητές μπορούν να μάθουν κάποια Οικονομικά, αλλά θα μάθαιναν ακόμα περισσότερα αν οι καθηγητές είχαν εξειδικευτεί στη χρήση τέτοιου υλικού, (γ) οι καθη-

γητές των Οικονομικών που έχουν εκπαιδευτεί πάνω σε θέματα οικονομικής εκπαίδευσης είναι πιο αποτελεσματικοί από τους μη εκπαιδευμένους, (δ) τα Οικονομικά μπορούν να διδαχθούν με επιτυχία αν ενσωματωθούν σε άλλα θέματα της μέσης εκπαίδευσης και (ε) οι "στάσεις" και οι απόψεις των μαθητών μπορούν να επηρεαστούν από τη διδασκαλία των Οικονομικών.

3) (α) Το φύλο των μαθητών μπορεί να είναι –αλλά μπορεί και να μην είναι– σημαντικό για τη μάθηση των Οικονομικών στη μέση εκπαίδευση, (β) υπάρχει σχέση ανάμεσα στην ηλικία των μαθητών και την ικανότητά τους να μάθουν (γ) το μέγεθος της τάξης και του σχολείου είναι παράγοντες που επηρεάζουν τη μάθηση των Οικονομικών, (δ) η ικανότητα μάθησης, το σύστημα βαθμολογίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο μπορούν να επηρεάσουν τη μάθηση των Οικονομικών.

4) Τα σχολικά εγχειρίδια έχουν βελτιωθεί, αλλά εξακολουθούν να καλύπτουν ανεπαρκώς τα οικονομικά θέματα.

Τα συμπεράσματα αυτά μπορεί να δείχνουν κοινότυπα, παρόλα αυτά είναι σημαντικό να τονιστεί ότι δεν είναι αυθαίρετα, αλλά στηρίζονται εμπειρικά. Έτσι θα μπορούσε να δει κανείς τα περισσότερα από αυτά σαν υποθέσεις για περαιτέρω διερεύνηση.

Το 1992 ο Walstad (καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Nebraska) μας έδωσε μία έγκυρη επισκόπηση της θέσης της οικονομικής εκπαίδευσης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η επισκόπηση δημοσιεύτηκε στο *Journal of Economic Literature* με τίτλο "Economics Instruction in High Schools" (Walstad, 1992:2019-51). Τα αποτελέσματα της έρευνάς του ήταν τα εξής: (α) Όλο και περισσότεροι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης επιλέγουν μάθημα Οικονομικών (β) περισσότερα σχολεία διδάσκουν Οικονομικά σε σχετικά μαθήματα (γ) εξεταστικά προγράμματα σε πολιτειακό και εθνικό επίπεδο δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στην εξέταση οικονομικών γνώσεων (δ) η διδασκαλία των Οικονομικών είναι περισσότερο αναλυτική παρά περιγραφική (το ίδιο και τα διδακτικά βιβλία) (ε) η διδασκαλία των Οικονομικών συχνά καλύπτει βασικές οικονομικές έννοιες οι οποίες βρίσκουν ευρεία υποστήριξη από οικονομολόγους (στ) οι δάσκαλοι είναι καλύτερα προετοιμασμένοι για το μάθημα των Οικονομικών αφού συμμετέχουν σε προγράμματα και μαθήματα που τους βοηθούν στην προετοιμασία (ζ) υπάρχει μια σειρά ποιοτικών βιβλίων και συμπληρωματικού υλικού που έχει παραχθεί από εμπορικούς αλλά και από μη κερδοσκοπικούς εκδότες (η) υπάρχει ένα εθνικό δίκτυο από καθηγητές πανεπιστημίου (οικονομολόγους) και από εκπαιδευτικούς που παρέχει

οικονομική εκπαίδευση σε οικονομολόγους και βοηθάει την ανάπτυξη των προγραμμάτων σπουδών για τα σχολεία (θ) καινούργιες έρευνες δίνουν λύσεις στο πώς μπορεί να αυξηθεί η κατανόηση των Οικονομικών (ο.π.:2046)

Επιπρόσθετα, μια πιο πρόσφατη ανάλυση της έρευνας για τα Οικονομικά στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, είναι αυτή των Becker, Greene και Rosen (1990:231-245, 1994:89-108). Οι Becker, Greene και Rosen κατέληξαν σε τέσσερις ομάδες εμπειρικών αποτελεσμάτων: (α) μέτρηση της γνώσης, (β) έρευνα, σχεδιασμός, διαμόρφωση υποδειγμάτων και ευρήματα (ειδικά projects, ικανότητα μαθητών, ικανότητα καθηγητών, εργασίες, τεχνολογία, φύλο και φυλή, ηλικία και χρόνος μελέτης και διαρκή αποτελέσματα), (γ) εναλλακτικές μετρήσεις της "προστιθέμενης αξίας (value added) και (δ) προβλήματα επιλογής δειγμάτων και απώλειας στοιχείων.

Στο άρθρο αυτό οι Becker, Greene και Rosen κάνουν μία εμπεριστατωμένη επισκόπηση των αποτελεσμάτων της έρευνας σε προπανεπιστημιακό επίπεδο. Συζητούν τα αποτελέσματα της επίδρασης των μεταβολών στη μεθοδολογία και στα μέσα διδασκαλίας (για παράδειγμα, χρήση νέων τεχνολογιών) στην απόδοση των μαθητών στα ειδικά, για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τυποποιημένα οικονομικά τεστ. Τονίζουν ότι αυτά που γνωρίζουμε σχετικά με την αποτελεσματικότητα των μαθημάτων, των υλικών και των προγραμμάτων για την κατανόηση των οικονομικών στα σχολεία, στηρίζονται εμπειρικά. Διακρίνουν τη σχετική από την απόλυτη βαθμολογία, λέγοντας ότι οι σχετικές συγκρίσεις έχουν κάποια σημασία σε αντίθεση με την απόλυτη βαθμολογία που έχει λίγη σημασία – τα αποτελέσματα στα τυποποιημένα τεστ δε δείχνουν μεγάλη διαφορά στην αλληλεπίδραση των διαφορετικών μεθόδων και προγραμμάτων διδασκαλίας. Κάνουν κριτική στα όργανα μέτρησης και συμπεραίνουν ότι χρειάζεται να βρεθεί μία βάση πάνω στην οποία θα κριθεί γιατί, πώς και τι διδάσκουν οι καθηγητές, και ποιο είναι το κίνητρο για να μάθουν οι μαθητές.

Τέλος, όπως και για την τριτοβάθμια εκπαίδευση,¹² έτσι και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, προκειμένου να μετρηθούν η "μάθηση" και η "κατανόηση" των οικονομικών σε συγκεκριμένα μαθήματα, οι μεταβολές, στη μάθηση από μεθόδους και άλλες ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν απαραίτητο να δημιουργηθούν εργαλεία μέτρησης. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι: α) το "Test of Economic Knowledge", που χρησιμοποιείται σε μαθητές 14-15 ετών, β) το "Test of Economic Understanding (TEU)", JCEE (1964),

ένα τεστ πολλαπλής επιλογής με πενήντα ερωτήσεις για τους μαθητές του λυκείου, γ) το "Test of Economic Literacy (TEL)", Soper (1979), Soper και Walstad (1987), το οποίο αντικατέστησε το TEU και δ) το "Basic Economics Test (BET)", Chizmar, Halinski και McCarney (1980), ένα τεστ που αφορά μαθητές γυμνασίου.

Παρά την κριτική που δέχονται από πολλούς - ειδικά από τους ριζοσπάστες καθηγητές Οικονομικών - τα τεστ αυτά εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται ευρέως, και μάλιστα η χρήση τους επεκτείνεται και σε άλλες χώρες όπως η Μ.Β. (Whitehead, και Halil, 1990), η Ελλάδα (Makridou - Bousiou και Papanastassiou, 1994),¹³ η Γερμανία - Αυστρία (Beck και Krumm, 1994) καθώς και χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Πέρα από κάποιες αλλαγές στην ορολογία, δε χρειάζονται ουσιαστικές προσαρμογές προκειμένου να χρησιμοποιηθούν σε μια άλλη χώρα, γιατί επικεντρώνονται σε βασικές οικονομικές έννοιες. Μεγαλύτερο πρόβλημα αποτελεί το ότι, όταν χρησιμοποιούνται ως μέσα αξιολόγησης πριν την έναρξη της διδασκαλίας και στο τέλος αυτής (pre and post-test), δεν είναι ξεκάθαρο αν οι ερωτήσεις είναι διατυπωμένες στην κατάλληλη γλώσσα για κάποιον που δεν έχει αρχίσει την κανονική μελέτη του θέματος. Επιπλέον, η χρήση τους για διεθνείς συγκρίσεις της οικονομικής γνώσης, αντιμετωπίζει τεράστιες δυσκολίες, διότι τα πνευματικά χαρακτηριστικά των πληθυσμών απ' όπου προέρχονται τα δείγματα, μπορεί να μην είναι ταυτόσημα.

Συμπέρασμα

Το ζητούμενο της έρευνας στην περιοχή της οικονομικής εκπαίδευσης είναι η βελτίωση της διδασκαλίας των οικονομικών θεμάτων, πράγμα που συνεπάγεται ότι η σχετική έρευνα θα πρέπει να προσανατολιστεί προς αυτήν την κατεύθυνση. Η εργασία αυτή προσπάθησε να καταγράψει αυτό που έγινε στις ΗΠΑ και σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες και να δείξει ότι έχει γίνει σημαντική ερευνητική δουλειά στην περιοχή της Οικονομικής Εκπαίδευσης - Διδακτικής των Οικονομικών. Μια συχνή κριτική για τις έρευνες αυτές είναι ότι βασίζονται σε μη ρεαλιστικές υποθέσεις και ότι τα μαθηματικά υποδείγματα που χρησιμοποιούν έχουν τελικά πολύ μικρή σχέση με τον πραγματικό κόσμο. Δυστυχώς αυτά ισχύουν γενικά και όχι μόνο για την έρευνα στον τομέα της οικονομικής εκπαίδευσης. Οι αποδείξεις για το αν η σχετική έρευνα προκάλε-

σε μεταβολές στην οικονομική εκπαίδευση είναι ακόμη πολύ λίγες. Οι καθηγητές και η διδασκαλία επηρεάζονται κυρίως από το περιεχόμενο του μαθήματος, τον τύπο των εξετάσεων, το προφίλ των μαθητών και την επάρκεια μέσων. Οι συγγραφείς εγχειριδίων και οι φορείς των εξετάσεων θα μπορούσαν να διεκδικήσουν μεγαλύτερο μερίδιο σαν καταλυτικοί παράγοντες μεταβολής απ' ό,τι οι ερευνητές. Ως εκ τούτου, δεν είναι υπερβολή να θεωρήσει κανείς τους ερευνητές και τους καθηγητές σαν ομάδες ανθρώπων με μικρή σχέση μεταξύ τους. Τα άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά δε διαβάζονται από καθηγητές, ενώ τα περιοδικά που έχουν ως κοινό καθηγητές, σπάνια δημοσιεύουν αποτελέσματα ερευνών.

Εν τούτοις, όπως μας λει και ο Solow (1983) "... το να διδάσκεις Οικονομικά είναι πολύ μεγάλη ευθύνη..." και γι' αυτό το ζητούμενο της έρευνας, όπως τονίσαμε και στην αρχή, θα πρέπει να είναι η βελτίωση της διδασκαλίας των Οικονομικών και η έρευνα θα πρέπει να προσανατολισθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Τέλος στην Ελλάδα, ίσως γιατί τα σχετικά αντικείμενα μόλις τα τελευταία χρόνια εισήχθησαν στα προγράμματα των πανεπιστημιακών οικονομικών τμημάτων, η βιβλιογραφία πάνω στο θέμα είναι περιορισμένη. Ελπίζουμε το άρθρο αυτό να λειτουργήσει θετικά για νέους ερευνητές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

1. Σημαντικά βιβλία για έρευνα σχετικά με την οικονομική εκπαίδευση

1. Whitehead, D.J., ed. (1974). *Curriculum Development in Economics*. London: Heinemann Educational.

2. Wentworth, D.R., Hansen, W.L. και Hawke, S.H., ed. (1977) *Perspectives on Economic Education* New York: Joint Council on Economic Education.

3. Lunsden, K.G., κ.α.. (1980). *Economics Education in the United Kingdom*. London: Heinemann Educational.

4. Hodkinson, S., και Whitehead, D.J., ed. (1986). *Economics Education: Research and Development Issues* Harlow: Longman.

5. Saunders, P., και Walstad, W.B., ed. (1990). *The Principles of Economics Course*. New York: McGraw-Hill.

6. Walstad, W.B. και Soper, J.C., ed. (1991). *Effective Education in the Schools*. New York: Joint Council on Economic Education.

7. Walstad, W.B., ed. (1994). *An International Perspective on Economic Education*, Norwell, Mass: Kluwer Academic Publishers.

2. Σημαντικά περιοδικά

A. *The Journal of Economic Education (JEE)* (<http://www.indiana.edu/ceconed>). Χρηματοδοτείται από το Εθνικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (National Council on Economic Education), Νέα Υόρκη. Οι ενότητες του περιλαμβάνουν: έρευνα στην οικονομική εκπαίδευση, διδασκαλία των οικονομικών, άρθρα πάνω σε θέματα οικονομικής πληροφόρησης. Είναι παγκόσμια το καλύτερο ακαδημαϊκό περιοδικό πάνω στο θέμα.

B. *Economics and Business Education* (<http://ebea.org.uk/>). Εκδίδεται στην Αγγλία από την Economics and Business Education Association. Απευθύνεται κυρίως στους καθηγητές της πράξης και οι θεματικές του ενότητες είναι: θέματα οικονομίας, οικονομικής εκπαίδευσης (μερικές φορές και ερευνητικά άρθρα), εκπαίδευση σε θέματα επιχειρήσεων και επισκόπηση πηγών.

Γ. *Economia*. Εκδιδόταν μέχρι το 1996 δύο φορές το χρόνο από την Association of European Economics (AEEE). Περιείχε άρθρα εκπαιδευτικών σε θέματα οικονομίας απ' όλη την Ευρώπη και, περιστασιακά, άρθρα επισκόπησης από άλλες χώρες. Είχε μια ενότητα για την έρευνα στην οικονομική εκπαίδευση, καθώς και άλλες πάνω στο περιεχόμενο και την παιδαγωγική των Οικονομικών, επισκοπήσεις και άρθρα για βάσεις δεδομένων.

Δ. *The American Economic Review (AER)* (<http://www.vanderbilt.edu/AEA/>). Στο τεύχος του Μαΐου που αναφέρεται στα άρθρα και τα πρακτικά συνεδρίων (Papers and Proceedings), υπάρχει μια υποενότητα για την οικονομική εκπαίδευση. Τα περισσότερα άρθρα αυτού του πολύ υψηλού κύρους περιοδικού, αναφέρονται στην κολεγιακή και πανεπιστημιακή εκπαίδευση (υπάρχουν όμως και άρθρα που επικεντρώνονται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση).

Βιβλιογραφία

- Bach, G., L. & P., Saunders (1965). Economic Education: Aspirations and Achievements, *American Economic Review*, Vol. 55, No. 3, June: 329-356.
- Bach, G., L., et. al. (1961). *National Task Force on Economic Education, Economic Education in the Schools*. New York: Committee for Economic Development.
- Beck και Krumm (1994). "Economic Literacy in German-speaking Countries and the United states: Methods and First Results of a comparative study", στο W.B., Walstad, ed., "An International Perspective on Economic Education", Norwell, Mass.: Kluwer Academic Publishers.
- Becker, W., & W. Walstad, (1987). *Econometric Modeling in Economic Education Research*, Boston: Kluwer-Nijhoff.
- Becker, W., (1983a). Economic Education Research: Part I, Issues and Questions, *Journal of Economic Education*, Winter, 14: 10-17.
- Becker, W., (1983b) Economic Education Research: Part II, New Directions in Theoretical Model Building, *Journal of Economic Education*, Spring, 14: 4-10.
- Becker, W., (1983c). Economic Education Research: Part III, Statistical Estimation Methods, *Journal of Economic Education*, Summer, 14: 4-15.
- Becker, W., Greene, W. & Rosen, S. (1990). Research on High school economic education. *American Economic Review: Proceedings* 80, May:14-22.
- Becker, W., Greene, W. & Rosen, S. (1990). Research on High school economic education. *Journal of Economic Education* 21, 3, Summer:231-245
- Becker, W., Greene, W. & Rosen, S. (1994). "Research on High School Economics in the United States: Further Considerations", στο W. B., Walstad, ed., *An International Perspective on Economic Education*. Norwell, Mass. USA: Kluwer Academic Publishers.
- Becker, W., R. Highsmith, P., Kennedy & W., Walstad (1991). " An Agenda for Research on Economic Education in Colleges and Universities" *American Economic Review*, Vol. 81, No 2, May: 26-305
- Becker, W., R. Highsmith, P., Kennedy, & W., Walstad (1991). An

- agenda for research on economic education in colleges and universities. *Journal of Economic Education* 22, Summer:241-50.
- Blinder, A. (1991). "Research in Economic Education and the Teaching of Economics' *Journal of Economic Education*, Summer: 251- 254.
- Buckles, S., & J., Morton (1988). "The Effects of Advanced Placement on College Introductory Economics Courses", *American Economic Review*, May: 78:263-268.
- Chizmar, J., R., Halinski & B., McCarney (1980). *Basic Economics Test*, New York: Joint Council on Economic Education.
- Chizmar, J., & T., Zak (1983). "Modeling Multiple Outputs in Educational Production Functions", *American Economic Review Proceedings*, Vol. 75, No. 2, May:18-22.
- Davisson, W., & F., Bonello (1976). *Computer Asisted Instruction in Economics Education: A Case Study*, Notre Dame, Intiana: University of Notre Dame Press.
- Dawson, G., (1976). "Special Report: An Overview of Research in the Teaching of College Economics" *Journal of Economic Education*, Spring:111-116.
- Dawson, G.G. (1977). "Research in Economic Education at the Precollege Level", στο Wentworth, Hansen & Hawke, ed., *Perspectives on Economic Education*. New York: Joint Council on Economic Education.
- Ferber, M. A., (1990). Gender and the study of economics, στο P., Saunders and W., Walstad, ed, *The principles of the economics course*, New York: McGraw-Hill:44-60
- Hansen, L., (1986). "What Knowledge is most Worth Knowing - For Economics Majors", *American Economic Review*, May, 76:149-152.
- Hanushek, E., A., (1979). "Conceptual and Empirical Issues in the Estimation of Educational Production Functions" *Journal of Human Resources*, Summer, 14(3):351-88.
- Highsmith, R. (1987). "The Research Core of Economic Education", *Theory into Practice* Vol. 26, 3, Summer: 216-223.
- Hinshaw, C., E. & J., Siegfried (1991). "The Role of the American Economic Association in Economic Education: A Brief History" *Journal of Economic Education*, Fall: 373-380.
- Hodkinson, S. και Whitehead, D.J., ed. (1986). *Economics Education: Research and Development Issues* Harlow: Longman.

- Joint Council on Economic Education (1963). *Test of Economic Understanding*. Chicago: Science Research Associates.
- Joint Council on Economic Education (1968). *Test of Economic Understanding in College Economics*. New York: Psychological Corp.
- Lewis, D., Dalgaard, B., & C., Boyer (1985). "Cost Effectiveness of Computer Assisted Economics Instruction" *American Economic Review*, May, 75:91-6.
- Lumsden, k., & R., Attiyen (1971). "University Students' Initial understanding of Economics: The Contribution of the A level Economics Course and the Other Factors" *Economica*, Feb.:81-97.
- Lumsden, K. G., ed. (1967). *New Developments in the Teaching of Economics*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice - Hall.
- Lumsden, K.G, ed. (1970). *Recent Research in Economic Education Englewood Cliffs*, New Jersey: Prentice - Hall.
- Lumsden, K.G. & A., Scott (1983). "The Efficacy of Innovative Teaching Techniques in Economics: The U.K Experience" *American Economic Review*, May, 73: 13-17.
- Lumsden, K.G. κ. ά. (1980). *Economics Education in the United Kingdom*. London: Heinemann Educational.
- Myatt, A., & C., Waddell (1990). "An Approach to testing the effectiveness of the teaching and learning of economics in the high school", *Journal of Economic Education*, Summer:355-63
- Μακρίδου-Μπούσιου, Δ., & Στ., Τσόπογλου (2001). "Η χρήση της Πληροφορικής στην οικονομική εκπαίδευση" (*υπό δημοσίευση*).
- Makridou Boussiou, D., & D., Papanastassiou (1994). "The TEL and Greek Grammar School Students" *Economia*, Vol. 3, Part 2, No 7:28-31.
- Powell, R., (1985). *Economics Education Research and Development Issues*. Report on the International Research Seminar held at the University of London Institute of Education 30 July - 1 August 1985, September.
- Ryba, R. (1974). "The economics curriculum: looking to the future" στο D.J., Whitehead, ed., *Curriculum Development in Economics*, London: Heinemann Educational.
- Saunders, P. & Walstad, W.B., ed. (1990). *The Principles of Economics Course*. New York: McGraw-Hill.
- Saunders, P., (1970). "Does High School Economics Have a

- Lasting Impact?" *Journal of Economic Education*, Fall, 1: 39-55.
- Saunders P., (1980). "The Lasting Effects of Introductory Economics Courses" *Journal of Economic Education*, Vol. 12, No.1 Winter: 1-14.
- Saunders P., (1981). "Revised Test of Understanding in College Economics: Interpretative Manual" New York: Joint Council Education.
- Saunders P., (1991). "Test of Understanding in College Economics (3rd. Ed.): Interpretive Manual, New York: Joint Council on Economic Education.
- Saunders P., L. Welsh, & W.L. Hansen (1978). Resource manual for teacher training programs in economics. New York: Joint Council on Economic Education.
- Saunders P., L. Welsh, & W.L. Hansen (1980). Teacher Training Programs in College Economics: Their Development, Current Status, and Future Prospects *Journal of Economic Education*, Spring 1-9.
- Siegfried, J., & W. Walstad (1990). "Research on teaching college economics", στο P., Saunders & W.B., Walstad, ed., *The Principles of Economics Course*, New York: McGraw-Hill.
- Siegfried, J., (1979). "Male - Female Differences on Teaching College Economics: A Survey", *Journal of Economic Literature*, Vol. XVII, September: 923-969.
- Siegfried, J., & J.R. Fels (1979). "Research on Teaching College Economics: A Survey", *Journal of Economic Literature*, Vol. XVII, Spring, 1:77-84.
- Solow, R., (1983). "Teaching Economics in the 1980s", *Journal of Economic Education*, Spring: 65-67.
- Soper, J. & W. Walstad (1987). The Test of Economic Literacy (2nd ed.) Examiner's Manual. New York: Joint Council on Economic Education.
- Taylor, H., (1950). The teaching of undergraduate economics *American Economic Review*, 40, December: 1-226.
- Wentworth, D.R., Hansen, W.L. & Hawke, S.H., ed. (1977). *Perspectives on Economic Education* New York: Joint Council on Economic Education.
- Walstad, W.B. (1990). "Research on High School Economic Education: Comment" *Journal of Economic Education* Vol. 21, Number 1, Winter: 248-253.
- Walstad, W.B. (1992). "Research on economics education in the

- U.S.A.: some implications for Europe", *Economia* Vol. 2, Summer: 18-25.
- Walstad, W.B. (1992). "Economics Instruction in High Schools" *Journal of Economic Literature*, Vol. XXX, December: 2019-51.
- Walstad, W.B. (1994). *An International Perspective on Economic Education*, Norwell, Mass: Kluwer Academic Publishers.
- Walstad, W.B. & Soper, J.C., ed. (1991). *Effective Economic Education in the Schools*. New York: Joint Council on Economic Education.
- Watts, M., (1987). "Student gender and school district differences affecting the stock and flow of economic knowledge", *Review of Economics and Statistics*, 69, August: 561-66.
- Wetzel, J., W.J. Potter, & D.M. O'Toole (1982). "The Influence of Learning and the Teaching Styles on Student Attitudes and Achievement in the Introductory Economics Course: A Case Study" *Journal of Economic Education*, Winter, 13: 33-39.
- Whitehead, D. & Δ., Μακρίδου-Μπούσιου (1995). *Οικονομική Εκπαίδευση - Διδακτική των Οικονομικών*. Ένα εγχειρίδιο για τους Καθηγητές των Οικονομικών. Αθήνα: Gutenberg.
- Whitehead, D.J. & T., Halil (1991). "Economic Literacy in the United Kingdom and United States: A Comparative Study" *Journal of Economic Education*, Spring: 101:110.
- Whitehead, D.J., ed. (1974). *Curriculum Development in Economics*. London: Heinemann Educational.
- Yates, J., (1978). Research in Economic Education: Are Our Horizons Too Narrow. *Journal of Economic Education*, Fall: 12-27.

Σημειώσεις

1. Οι Siegfried και Fels το 1979 (στο σημαντικότερο άρθρο που γράφτηκε για την έρευνα πάνω στη διδασκαλία των Οικονομικών) κάνουν τη διάκριση ανάμεσα στους όρους "οικονομική εκπαίδευση" και "οικονομικά της εκπαίδευσης". Συγκεκριμένα τα οικονομικά της εκπαίδευσης σχετίζονται κύρια με τα οφέλη, το κόστος, την παραγωγή και χρηματοδότηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας όλων των γνωστικών αντικειμένων, ενώ η οικονομική εκπαίδευση έχει παρόμοια ενδιαφέροντα, αναφορικά με την απόδοση της γνώσης, μόνο που το μοναδικό αντικείμενο είναι το αντικείμενο των Οικονομικών.

2. Στην Οξφόρδη, η Πολιτική Οικονομία θεσπίσθηκε ως αυτόνομο

γνωστικό αντικείμενο το 1826 (καθηγητής ο William Nassau Senior).

3. Ο B. J. Madison, όπως αναφέρουν οι Hinshaw & Siegfried (1991: 373), ήταν πιθανώς ο πρώτος δάσκαλος που έκανε την οικονομική επισημότητα συστατικό στοιχείο της γενικής εκπαίδευσης.

4. Ένας από τους προέδρους της American Economic Association.

5. Στη μελέτη αυτή εργάσθηκαν 56 μέλη της AEA, ανάμεσά τους και δύο μετέπειτα Νομπελίστες οι Stigler και Schultz, και 22 σύμβουλοι.

6. Το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας πάνω στην εκπαίδευση των Οικονομικών, σχετίζεται με την αξιολόγηση μεθόδων διδασκαλίας

7. Περιοχές στην ταξινόμηση του Bloom.

8. Το απόθεμα των οικονομικών γνώσεων των μαθητών σε μια δεδομένη στιγμή (stock of knowledge at the point in time, Siegfried 1979:2)

9. Η ροή νέας γνώσης, δηλαδή μεταβολή της επίδοσης των μαθητών, μετά από κάποια διδακτική εμπειρία (flow of knowledge over time, Siegfried 1979:2).

10. Καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Manchester.

11. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη δημοσιευμένη έρευνα στο JEE.

12. Δες αμέσως παραπάνω σελίδα.

13. Το Μάρτιο του 1990 χρησιμοποιήθηκε (από την Δέσποινα Μακρίδου-Μπούσιου) στη Βόρεια Ελλάδα σε 13 Νομούς της Μακεδονίας (δείγμα 2800 μαθητές) το "Test of Economic Literacy" (TEL).